

Pentru un continuum conceptual în vocabularul antropologic al variabilității etno-culturale din România

Marin Constantin*

Institutul de Antropologie „Francisc Rainer” al Academiei Române, București

Abstract: *Among other phenomena of epistemological relevance, the Romanian anthropological literature is currently characterized by a research orientation to the study of minority or ethno-cultural groups, which, due to the continuous development of thematic working themes and objectives, reveals an important theoretical resource for the scientific horizon of cultural anthropology. In this paper, I shall discuss first the categories of analysis in the Romanian anthropological documentation and interpretation of ethnicity, in an attempt to concretize the conceptual vocabulary specific to such a disciplinary approach. Afterwards, I shall identify some thematic correspondences (as represented by terminological series) between ethnographic accounts that belong to local communities of Szeklers, Saxons, Căldărars, Rudars, and Lipovans. My article is intended to contribute to the clarifying of anthropological criteria in the study of ethnicity, to the extent to which language, ethno-history, territoriality, sociality, economy, ethos, and worldview might be accounted for conceptual landmarks within a comparative investigation on the ethno-cultural variability. As will be argued, establishing some correlations between theoretical categories and ethnographic accounts is to develop perspectives of a conceptual continuum with a heuristic potential for the understanding of the ethnic facts, and of the critical reflection upon them, as well.*

Key words: ethnic variability; ethnic self-definition; conceptualization; anthropological criteria.

Cuvinte cheie: variabilitate etno-culturală; autodefinire etnică; conceptualizare; criterii antropologice.

Introducere¹

Caracterul heteromorf al etnicității (în termeni de socialitate, organizare economică, auto-identificare culturală etc.), precum și diversificarea curentă a studiilor

românești cu o asemenea tematică asupra grupurilor etnice minoritare, solicită o sinteză terminologică privind descrierea și interpretarea *variabilității etno-culturale* din țara noastră. Într-adevăr, realitatea etnografică însăși a grupurilor sau mino-

---

* Institutul de Antropologie “Francisc Rainer”, Bulevardul Eroii Sanitari 8, sector 5, București. E-mail: marinconstantinro@yahoo.com

rităților etno-culturale din România oglin-
dește o remarcabilă diferențiere – atât sub
raportul unor exonime sau categorii
„administrativ-teritoriale”, precum *ger-
mani, maghiari, romi*, etc., cât și (sau mai
ales) prin distinctivitatea *intra-specifică* a
unor endonime (de pildă „germani”: *sași,
șvabi, landleri*; „maghiari”: *secui, catolici
maghiarofoni*; „romi”: *căldărari, spoitori,
țigani*, etc.) Pe de altă parte, bibliografia de
specialitate este la rândul său „multilateral”
orientată către subiecte precum simbolistica
etno-culturală, tradiția orală, structurarea
socială, sau multiculturalismul, în variate
locații etnografice din Banat, Dobrogea,
Transilvania etc.

Prin articolul de față, mi-am propus o
examinare teoretică (susținută printr-o
informație de teren) asupra posibilității de a
corela fapte etnografice asociate cu felurite
„manifestări” ale etnicității, cu noțiuni cri-
tice responsabile pentru repertorierea docu-
mentară și interpretarea antropologică a
unor atare manifestări. În acest scop, voi
discuta mai întâi o seamă de *categorii de
analiză*, proprii literaturii etno-antropolo-
gice românești, spre a identifica, în con-
tinuare, corespondențele tematice (repre-
zentate prin *serii terminologice*) ale unor
mărturii vernaculare aparținând comu-
nităților etno-culturale de secui (Corund-
Harghita), sași (Cisnădioara-Sibiu), căldă-
rari (Bratei-Sibiu), rudari (Băbeni-Vâlcea)
și lipoveni (Jurilovca-Tulcea).

Pe această bază, voi căuta să enunț anu-
mite criterii antropologice ale studiului
etnicității, în măsura în care *limba, etno-
istoria, teritorialitatea, socialitatea, econo-
mia, ethos-ul și viziunea despre lume* pot fi
considerate drept principalele repere con-
ceptuale, într-o investigație comparativă
asupra variabilității etno-culturale. Așa
cum voi încerca să argumentez, stabilirea
unor corelații între categoriile teoretice și
mărturiile etnografice dezvoltă perspective
nue unui *continuum conceptual*, cu un po-
tențial euristic în înțelegerea factologiei

etnicității și a reflexiei critice asupra ace-
steia, deopotrivă.

Categorii de analiză ale bibliografiei antropologice românești despre etnicitate

Prin însăși natura obiectului său de stu-
diu, antropologia grupurilor etnice din
România evidențiază un polimorfism tema-
tic și conceptual în legătură cu problema-
tizarea teoretică sau particularitățile meto-
dologice ale diverselor cercetări.

Atunci când, în primii ani ai secolului al
XX-lea, Eugène Pittard descria „mozaicul
de rase” din Dobrogea, detaliile sale despre
„indicele cefalic” (*brahicefalia*, la români;
macrocefalia, la kurzi; *dolicocefalia* medie,
la țigani), dar și „heterogeneitatea caracte-
relor morfologice” (la bulgari, turci și tă-
tarii *kabili*) configurau coordonatele bio-
logice ale unor informații mai generale (cu
un conținut istoric sau etnografic) despre
modul de viață ale unor grupuri etno-ling-
vistice diferite. Românii din Vechiul Regat
au „părul închis [sau blond, în Moldova],
nasul drept, ochii pigmentați”; germanii de
la Cogeașlac sau Kara Murat au „barba și
părul de culoare deschisă, ochii albaștri”;
rudarii din Medgidia au „nas drept și
alungit, părul și ochii de culoare închisă”;
tătarii Nogai din zona Cernavodă au
„pomeții proeminenți, ochii subțiați, nasul
afundat la rădăcină”: fiecăreia din aceste
populații îi corespunde astfel (în termenii
lui Pittard) un „facies antropologic”, repre-
zentat sau reconstituit prin „noțiuni-cheie”
ale antropologiei fizice (Pittard, 1917, 32,
222–227, 248, 271–279).

Morfologia etno-populațională va fi
înlocuită (ca program de investigație antro-
pologică) de ceea ce poate fi desemnat
drept reprezentativitatea culturală a gru-
purilor etnice, în studiile de specialitate de
după 1990. *Simbolistica etno-culturală*
constituie, în acest sens, un prim „dosar” de
observații, mărturii sau interpretări, cu un
accent special pus pe auto-definirea etnică

sau națională a unei anumite comunități. Elemente culturale de identificare etnică sunt consemnate din plin și în lucrarea lui E. Pittard, de pildă, piese ale vestimentației tradiționale („căciula din blană de miel” la bulgari, capișonul din postav la rudari, turbanul turcilor și tătarilor), alături de conservatismul religios al lipovenilor, sau nomadismul rezidual („simbolic”) al țiganilor (Pittard, 1917, 235, 248, 267, 315); asemenea particularități întregesc, așa cum am arătat, „fizionomia” bio-antropologică a „naționalităților” evocate de savantul elvețian.

În cercetările contemporane de etnologie sau antropologie culturală, „simbolurile” sau „reprezentările sociale” ale etnicității conturează un câmp de investigație autonom – referitor nu atât la „fundamentele” sau presupuzițiile biologice ale unei „populații” date, cât la „creativitatea” acesteia în „elaborarea” propriei identități. Păstrarea, adoptarea, sau restaurarea unui etnonim sunt astfel abordate ca fapte culturale revelatoare pentru profunzimea și intensitatea proceselor culturale de *etnificare*; vezi în această privință discuțiile despre autodefinirea nominală a ceangăilor din Moldova (Șerban, 2009) și aromânilor din Constanța (Precladite, 2010). Prelucrarea aramei la căldărarii din Câmpia Română (Hașdeu, 2004) și din Dobrogea (Erolova, 2010) sau pescuitul deltaic la ucrainenii (Alexandrescu et al., 2009) – oglindesc mai mult decât un repertoriu de „îndeletniciri” economice localizate etnografic: ele probează calitatea unor adevărate „technonime” etnice ilustrative pentru persistența și diferențierea culturală. Arta populară a minorităților naționale din România poate fi interpretată (și) ca o configurație specifică de însemne ale integrității și „atemporalității” etnice (vezi continuitatea „emblematică” a portului țărănesc german al „landlerilor” din Mărginimea Sibiului, în perioada postbelică, în Sedler, 2005).

Într-o asemenea conceptualizare „reprezentatională” a variabilității etno-naționale

din România, *tradiția orală* include istorii etiologice (cum sunt legendele maghiare despre întemeierea satului Zăbala-Covasna, Șerban și Dorondel, 1999–2000), precum și memoria socială a interetnicității (de exemplu, „narațiunile identitare” ale românilor, germanilor și romilor de la Sântana-Arad, Chelcea și Lățea, 2000). În același context al informației transmise prin viu grai a fost evidențiat și conținutul etnolingvistic al terminologiei vernaculare, în cazul vocabularului înruderii la aromâni (Wisosenschi, 2008) și al folclorului muzical, reprezentat aici prin repertoriul muzical al italienilor dobrogeni, exclusiv oral, în tonalitate majoră, cu forme melodice specifice lied-urilor și intonarea în terțe paralele (Chețan, 2000–2002).

O altă direcție de cercetare antropologică a etnicității – *amplasamentul geografic și resursele naturale* – relevă un caracter de „nișă” economică, prin opțiunea unui anumit grup etno-cultural de adaptare și (con)locuire într-un ecosistem sau areal etnografic particular. Experiența rudarilor în prelucrarea lemnului, la nivelul zonelor împădurite sub-carpătice, nu poate fi, astfel, disociată de problematica accesului grupului amintit la „materia primă” necesară într-un atare meșteșug (vezi Dorondel, 2007, pentru situația rudarilor din Argeș). Cu anumite similarități (dar și cu importante diferențe, la nivelul interdependenței socioeconomice dintre maghiari și țigani), culegerea și împletirea nuielelor din pădure și de pe malul pâraurilor oferă grupului local de țigani o alternativă ocupațională de atenuare a patronajului subiacent relațiilor interetnice într-un sat din Secuime (Töhötöm, 2004). Rapoarte etnografice recente înfățișează modul în care pescarii ucrainenii („haholi”) de la Sfântu-Gheorghe percep spațiul deltaic, prin contrastul dintre „baltă” (ca univers propriu de referință, „tărâm al haholilor”, cu recunoașterea legislativă a dreptului local de preempțiune în cazurile de concesiune a suprafețelor de pescuit) și „rezervația biosferei Delta

Dunării”, cu restricționarea pescuitului local, conform cu „zonele protejate”, „economice” și de „reconstrucție ecologică” reglementate prin lege (Balaban et al., 2009; Iancu, 2009).

De o manieră mai generală, *specializarea economică* apare drept un temei sau reflex al distinctivității etno-culturale, cuprinzând aici (bunăoară) antreprenoriatul în bunuri și servicii pe piața urbană la aromânii din Constanța, prin rețelele lor etnice de rudenie (Iosif, 2009, 186–217), negoțul cu animale, *jembășia* la spoitorii din Călărași (Tesar, 2006), artizanatul ceramic la secuii din Corund (Constantin, 2010), grădinăritul și negoțul cu zarzavaturi la bulgarii din Drăgușeni-Galați (Geacu și Dușan, 2004) etc.

O altă temă cu susținere documentară în antropologia etnicității din România este *organizarea socială* a minorităților naționale. Vecinătățile săsești – *Nachbarschaften* – furnizează aici un exemplu clasic atât în plan structural-funcțional (cu prescripția unor roluri comunitare precise, consfințite statutar), cât și prin relația tradițională cu biserica protestantă (Pozsony, 2003; Schiltz, 2003). Comunitatea aromânească din Constanța este descrisă prin prisma a trei instituții centrale ale înruderii în cadrul acestui grup etno-lingvistic: *soia* (rudenia bilaterală, neamul, cu generația copiilor născuți din căsătorie), *taifa* (neamul genealogic, cu ascendență patrilineară) și *fumeal'ia* (totalitatea descendenților cu o origine comună) (Iosif, 2009). Variabilitatea demografică a structurilor genealogice de rudenie (neamurile) apare drept un important factor diferențial între grupurile etno-lingvistice ale satului Zăbala-Covsna, cu o predominantă românească la nivelul neamurilor mari (14–20 familii: 64% români, 25% maghiari, 11% țigani) și medii (8–12 familii: 49% români, 38% maghiari, 17% țigani), compensată printr-o majoritate maghiară (secuiască) în cazul neamurilor mici (4–7 familii: 83% maghiari, 12% români, 5% țigani) (Șerban,

2000). Anumite referințe etnografice atestă continuitatea autorității tradiționale a *bulibașei* în grupurile contemporane de romi (vezi Flenchea, 1999, despre căldărarii din Roman; Șerban 2000, despre țiganii de la Zăbala-Covsana).

Multiculturalismul actual în mai multe zone etnografice, sau în cadrul aceleiași comunități săsești din România dezvăluie o pluralitate a manifestărilor diversității culturale împărtășite: identitatea etno-lingvistică transfrontalieră în satele de români și sârbi din zona Clisura Dunării (Bulzan, 2007), apartenența confesională și comportamentul matrimonial în Zăbala-Covasna (români ortodocși, maghiari catolici și reformați, țigani reformați) (Șerban, 2000) și în Oituz și Frumoasa, Bacău (români și maghiari, ortodocși și catolici) (Șerban, 2004), arta populară și meșteșugurile țărănești în Cobadin-Constanța (vestimentația „muzeificată” a comunității tătare, tinichigeria la aromâni, potcovăritul la turci) (Constantin, 2010), narativitatea identitară de la Sântana-Arad (autohtonie vs. alogenie la românii „comlăușeni” și moldoveni; spiritul de „colonist”, *Kolonistengeist*, la germani; exotizarea sau stigmatizarea țiganilor) (Chelcea și Lățea, 2000). Conviețuirea mai multor grupuri etno-culturale este și o temă a antropologiei urbane românești: români (bucureșteni și moldoveni), alături de țigani în cartierul Zăbrăuți din București (Preda și Rughiniș, 1998); grupuri heterogene de romi (spoitori, cărămidari, rudari, țigani de mătase, țigani turci, cu subdiviziuni interne de *borcănari*, *cocalari* și *pieptănari*, în Călărași) (Tesar 2006).

Etnografia comunităților de căldărari, lipoveni, rudari, sași și secui

În perioada iunie–august 2010 am întreprins o anchetă etnografică în comunitățile etnice de căldărari (*kalderash*, Brateiu-Sibiu), lipoveni (Jurilovca-Tulcea), rudari (Băbeni-Vâlcea), sași (Cisnădioara și

Cisnădie – Sibiu) și secui (Corund-Harghita). Alegerea acestor grupuri pentru un studiu comparativ reflectă contrastul dintre omogenitatea etnică (în cazurile Corund și Jurilovca), enclavizarea etnică pe ansamblul conviețuirii interculturale (Bratei și Băbeni), și supraviețuirea culturală, în condițiile depopulării etnice (Cisnădioara și Cisnădie). Aceste variabile nu epuizează problematica etnicității din România, dar permit o evaluare a apartenenței etno-culturale actuale în contextul transformărilor socioeconomice post-socialiste și post-aderare europeană din țara noastră.

Cercetarea a avut drept obiectiv narativitatea contemporană a grupurilor etnice amintite, cu referire specială la auto-identificarea, tradițiile etno-culturale, instituționalizarea, specializarea economică și bucătăria tradițională a acestora. În documentarea de teren, am colectat mărturiile biografice, istorii și legende locale, reprezentări de artă populară, descrieri culinare și tehnici de artizanat, din partea mai multor interlocutori aparținând celor cinci grupuri etnice și aleși potrivit calităților lor narative și / sau meșteșugărești (vezi lista interlocutorilor citați, cu acordul lor, în articolul față). Am fost interesat cu deosebire de posibilitatea reconstituirii etno-istoricității minorităților naționale, și a reprezentativității etnice a culturilor lor populare. Rezultatele generale ale studiului nostru etnografic vor fi publicate într-un studiu separat (Constantin, 2011). Precizez, pentru moment, anumite coordonate istorice și culturale ale grupurilor etnice în discuție, ca premise metodologice ale *comparabilității* antropologice a acestora.

Astfel, originile etnice sunt asociate unor procese de migrație și/ sau colonizare de-a lungul Evului Mediu, în cazul secuilor, sașilor și lipovenilor; aceeași referențialitate etnică o are rolul fondator al bisericii și memoria colectivă a unei ierarhii locale (religioasă, la lipoveni; nobiliară și militară, la sași și secui). Modul de viață nomad este menționat (chiar dacă pentru un

trecut nedefinit prin repere istorice clare) în evocările căldărarilor și rudarilor. Rememorarea etno-istorică a persecuțiilor și deportărilor politice (din timpul celui de-al doilea război mondial și din anii imediat consecutivi acestuia) este caracteristică sașilor și căldărarilor. Organizarea comunitară tradițională este specifică sașilor și căldărarilor (sub raportul unor instituții consuetudinare locale), precum și lipovenilor și secuilor (la nivelul ocupațiilor și specializării profesionale). Anumite tradiții orale de medicină populară sunt conservate de lipoveni, rudari și secui, iar gastronomia populară (în contexte comunitare sau religioase) este încă prezentă în cultura etnică a lipovenilor, sașilor și secuilor. În planul artei populare, transmiterea meșteșugurilor țărănești din generație în generație și dezvoltarea turistică a acestora sunt trăsături comune tuturor comunităților etnice studiate.

Asemenea coordonate pot reflecta fapte de aculturație din istoria și traiul cotidian al celor cinci grupuri etno-lingvistice, precum și împărtășirea unor experiențe sociopolitice în viața a două sau mai multe din aceste grupuri. În ceea ce privește scopul articolului de față, identificarea unor similități în evoluția etno-culturală a căldărarilor, lipovenilor, rudarilor, sașilor și secuilor devine un argument în favoarea actualității unui *vocabular conceptual cu un conținut vernacular* în etnografia curentă a etnicității din România. „Convertibilitatea” sau omologarea interculturală a noțiunilor unui atare vocabular este și o modalitate de verificare internă a veridicității mărturiilor etnografice și, prin aceasta, a narativității etnoistorice și etnoculturale a acestora.

Serialitatea terminologică în etnografia grupurilor etnice minoritare din România

Presupoziția înțelegerii antropologice a variabilității etnice din România, în retro-

specia categoriilor de analiză discutate anterior, este că fenomenele circumscrise (auto)identificării minorităților naționale pot fi întrucâtva „echivalente” între ele, în pofida „auctoriatului” cultural al fiecărui grup etnolingvistic. Verificarea unei asemenea ipoteze reclamă un demers comparativ asupra factologiei etnografice (sistemizarea pe care am propus-o în privința „categorizării” antropologice a bibliografiei românești a etnicității este argumentată în aceeași perspectivă a comparatismului intercultural). De această dată, prin referire la grupurile etnice de căldărari, lipoveni, rudari, sași și secui, am în vedere stabilirea unor corespondențe tematice între mărturiile provenind din repertoriul etnoculturale diferite. Dat fiind caracterul lor vernacular, asemenea mărturii pot alcătui – în măsura

convertibilității „informației etnice” a acestora – serii terminologice despre „profilul cultural” al comunităților examinate.

Într-o atare „înseriere”, *autodefinirea etnică* inaugurează (cu deosebire, prin caracterul înăscut al limbii) procesul de modelare locală – „ancestrală” și intergenerațională, totodată – a unei identități etnice. Din acest punct de vedere, la începuturile etnicității „a fost cuvântul” – cel puțin, în recognoscibilitatea etnografică a lucrurilor. La Corund, Cislădioara, Cislădie, Bratei, Băbeni și Jurilovca, minoritățile amintite își afirmă prin limbă nu doar un accesoriu „matern” sau „intra-specific” de viațuire micro-comunitară sau regională, ci și orizontul antropologic propriu de afinitate sau disimilaritate culturală.

Tabel 1. *Autodefinirea etnică prin limbă*

Secui	[În] <i>trei direcții au mers</i> [triburile maghiare], <i>fiecare a plecat; după aia, au început să vină acasă, dar o grămadă</i> [dintre maghiari] <i>au rămas: uigurii au rămas și astăzi în China, acolo sunt 14 milioane uiguri, care știu că au rude aici, în Ardeal, știți, și țin prietenia asta, știți... [...] Fratele meu a fost la Uiguria, și într-o seară a scris 90 de cuvinte maghiare, vorbind, care le folosim și noi aici, astăzi... Se folosesc, deci limba [este] aceeași, știți... (J.L.)</i>
Sași	<i>Era o muzică specifică de dans pe care o foloseam noi; era limba germană, sau săsească... Nu știu să fi fost [și non-germani], poate în Cislădie, câteva cazuri unde au fost familii mixte, să fi fost și români, așa, dar în general se folosea numai limba germană, sau – mă rog – săsește [...] (T.B.)</i>
Căldărari	<i>Noi suntem căldărari. Sunt țigani „de casă”, sunt „de mătase”, sunt „pieptănari”, sunt „husari”, „lingurari” [...]. Noi vorbim original „kade”, iar ei zic „kide”... E diferență între dialecte. (N.C.)</i>
Rudari	<i>Noi nu știm limba țigănească, limba romilor... [...] Avem un accent al nostru... Dacă mergem undeva, într-un grup de-al nostru, „Șe fași?”, „Un' te duși?”... „Unde merji”... Dar dacă suntem într-un grup de români, vorbim românește... (I.D.)</i>
Lipoveni	<i>Limba [lipovenilor] este caracteristică, este o limbă arhaică, limba cu care am venit, pentru că – vorbind aceeași limbă când ne-am dus la țara mamă, Rusia, ni s-a spus că este „limba arhaică”: așa o vorbeam când am plecat, acum 300 de ani, așa o vorbim... (P.Z.)</i>

În expresia curentă a interlocutorilor din teren, tradiția grupului etnic afirmă o temă memorială (pomenirea începuturilor satului propriu sau ale instituțiilor etnic – reprezentative în discuție), ale cărei detalii argumentează, deopotrivă, proveniența și starea de fapt a comunității de referință.

Evocarea unor strămoși și a unor antecedente socioculturale „fondatoare” excelle, astfel, cadrul strict retrospectiv de reconstituire (legendară sau popular-istorică) a trecutului, cu un important adaos retoric în jurul „purtătorilor” actuali – secui, sași, căldărari, rudari și lipoveni – ai etnicității.

Tabel 2. Tradiția comunității etnice

Secui	[...] <i>Satul Corund: de unde vine numele satului? Că satul ăsta s-a format din șase [alte] sate, șase-șapte sate, mici, în jurul acestui dâmb, unde este acum biserica. Dar în jurul bisericii a fost o mocirlă, și de-aia aici nu s-a construit satul, dar a fost o poruncă a Sfântului Ștefan... Regele Sfântul Ștefan, că fiecare șapte sate sunt obligate să construiască o biserică... Aici au fost exact șase-șapte sate, și s-a construit o biserică aici, la mijloc, și după aia... a început să apropie, acea biserică, și a format satul; din aceste șase-șapte sate, s-a format satul, acest singur sat: Corundul. (J.L.)</i>
Sași	<i>Nu exista familie de sași, de-a lungul a 800 de ani, în care să nu fie cel puțin unul pe care-l chema „Michael” în familie; și de obicei era primul născut, dacă era băiat. Totul pornește practic de la cetatea care este în mijlocul satului [Cisnadioara-Michelsberg]... Mai bine spus, satul s-a format în jurul cetății, care inițial a fost construită pentru... Acuma, pe românește, nu prea pot eu să mă exprim, dar în orice caz, acest cult al Sfântului Mihail a venit din zona germanică... francofonă, practic, în secolul al XI-lea, aici... Și cei care trăiau în acest cult... (M.H.)</i>
Căldărari	<i>(AC) Erau trei-patru comune, numai aici, în jurul ăsta, stăteam! Noi suntem originari de-aicea, nu mergeam mai departe... Și nu suntem mulți, să știți: o mână de oameni... Da, nu suntem mulți, căldărarii ăștia... (PG) Nu suntem o comună întreagă de căldărari! (AC) Suntem prea puțini, de oameni care... uite, din muncuța asta muncim de dimineața până seara, să ne câștigăm hrana la copii, și mâncare, și haine... (PG) Suntem oameni... populari: oricine vine, nu ne luăm de ei, nu tragem de om... (AC) Noi suntem... exact ca și românii noștri, de-aicea, din Bratei! Nu se face deosebire între noi, între familia noastră și toate familiile noastre! Cățiva au venit... vinituri, au cumpărat case pe-aicea, dar nu-s ca noi. Deci nu ne primesc, românii noștri, că... nu-s de-ai noștri, na! Dacă taică-meu a fost de-aicea, dacă moșul meu a fost de-aicea, înseamnă că și eu-s tot de-aicea! (A.C., P.G.)</i>
Rudari	<i>Rudarii, fiind un neam care prelucrau foarte mult lemnul, adică se ocupau cu prelucrarea lemnului, ei deveneau un popor nomad; adică nomazii se mișcau dintr-o zonă în alta... Mișcarea asta o făceau ținând cont de unele criterii: unul, se mutau pe marginea râurilor, unde aveau și verdeață pentru... că aveau, fiecare, câte-o vacă-două, boii – [cu] care transportau marfa, când o prelucrau; deci, una râul, apa: acolo găseau deci verdeață, apă (îi trebuia pentru spălat, pentru... mă rog, alimentație, își făceau gropanele lor speciale, ca să fie apa filtrată prin pământ, nu beau apă din râuri), materia primă (că pe apă, creșteau sălciile: plutele), și ei [rudarii] aveau aproape tot ce le trebuiau: apă, lemn, iarbă de pășunat, liniște, și așa mai departe... Și-acolo își făceau bordeie, și acolo lucrau, acolo ședeau câte trei, patru-cinci ani, poate ședeau și mai mult... După ce se termina „materia primă”, adică lemnul, se... ușura și nu mai aveau ce să exploateze, ei (între timp) găseau altă... poziție, mai la vale, sau mai la deal de apă, dar tot pe marginea apei se instalau, să știți... Și eu am zis că de [la] „râu”, vine de la cuvântul ... adică „rudar” vine de la... eu zic că se leagă puțin și cu așezarea lor pe albia râurilor... (I.L.)</i>
Lipoveni	<i>[Rușii lipoveni] au venit [pe] la 1640–1645 – cam așa -, au venit câteva familii. S-au instalat unde s-au gândit că era și pădurea aproape, era și balta aproape... Și s-au instalat pe lângă baltă, mai aproape, ca să aibă din ce trăi. La început, au făcut căsuțe mici, unii au făcut chiar bordei; au stat ani de zile... Dar în primul rând s-au gândit că le trebuie biserică, trebuie să se roage la Dumnezeu, că pentru asta au venit. Și ca să-i ajute Dumnezeu, au făcut o biserică după posibilitățile lor: micuță, de lemn... Cu timpul, s-au înmulțit, că biserica era frecventată de toată lumea, nu... de cățiva, cum e acuma... Biserica devenise peste 50 de ani foarte mică, neîncăpătoare, și au cerut sprijinul pe la Moscova – mi se pare -, că au mai rămas dintre ai noștri, de stil vechi, pe acolo, ca să le trimită ajutoare, să facă o biserică mai mare. Și au reușit să facă biserica foarte mare pe care o avem acuma. (I.S.)</i>

„Ontologia” culturală a naționalității comportă (în egală măsură cu împărțirea unui lexicon și a unei memorii) o capacitate internă a grupului de a se orândui, într-un sens deopotrivă juridic și administrativ. Sub efectul organizării statului modern, efectivitatea instituționalizării etnice tradiționale

este, astăzi, mult diminuată. Acolo unde, și în măsura în care – printre sași și căldărari – , pot fi încă documentate anumite microstructuri sociale „dătătoare de legi și datini”, ele contribuie însă la „formularea” nativă a distinctivității grupurilor etnolingvistice.

Table 3. Instituționalizarea etnică

Sași	<i>În Cislădoara, erau vreo șase vecinătăți [Nachbarschaften], pentru că satul era atât de mare – vă dați seama, peste 1000 de locuitori –... Cei care erau după un număr de casă... de exemplu, era „Vecinătatea din centru”, „Vecinătatea de-a lungul râului”, cea „din capul satului”, cea de „dincolo de biserică”... Deci practic, vecinii de pe o stradă, se organizau într-o vecinătate, care avea un șef – șeful vecinătății -, cu mandat de doi sau patru ani (depinde cât de mare era vecinătatea). Iar [că] șef al vecinătății – „Nachbarschaftsvater” -, deci „tatăl vecinătății”, îi venea rândul fiecăruia, în funcție de [momentul] când a intrat în vecinătate, își avea rândul. Și această predare a „ștafetei”, a șefiei unei vecinătăți, se făcea cu mare fast [...], toți membrii vecinătății îmbrăcați în portul popular, se ducea o ladă în care erau toate „statutele”, practic, legile care funcționau în acea vecinătate, noul șef al vecinătății... [...] Iar acest nou șef, practic, dădea o petrecere mare în căminul cultural, pe vremea ce-mi amintesc eu (în anii '70- '80), sau – cum era pe vremuri – acasă. Acesta era numai punctul culminant al vieții unei vecinătăți; în rest, funcționau întrunirile regulate (care se făceau o dată la două luni, la trei luni...), unde bărbații se adunau la un vecin (la șeful vecinătății) și femeile în altă parte (erau doi șefi, deodată). Și-acolo se discutau problemele ivite în acea vecinătate; inclusiv cu pedepse! (M. H.)</i>
Căldărari	<i>[Cris Romani] e ca o judecăți... La români se face la tribunal, dar la noi, nu se face la tribunal, la noi se face acasă! Se face pe stradă, sau în curte la unul, sau la căminul cultural – cu aprobare de [la] primărie, de [la] poliție, de chestii din astea... Și atuncea sunt ăștia mai bătrâni, și-apoi cere părerile... Le explică, le povestește din partea fetelor, din partea feciorilor – cam aicea vin... discuțiile, de la înșurători...! [...] De la copii, de la treburi din astea! Și apoi le povestește... din părinți, mama, tata, fata... din partea băiatului... la ăștia cinci, șapte, zece, douăzeci de persoane... După aceea, îi lasă pe-ăia, povestesc ăștia... apoi ei [bătrânii] se consultă – exact ca la procuratură! Și îi spune, „Ăsta-i adevărul!” „Ăsta-i așa...” „Ăsta-i minciună” „Ăsta-i adevăr!” Ei îl prind, [pe cel] care-i vinovat! Ța care-i vinovat, trebuie să... îi bun de plată. (N. C.)</i>

Arta populară participă la „facerea” (terminologică a) etnicității, cu enunțarea taxonomiei meșteșugărești (artizanatul secuilor, căldărarii și rudarilor, împreună cu pescuitorii lipovenilor, pot fi înțelese drept o „carte tehnică” despre materializarea etnică a lumii). Precizările privind operațiunile de executare a unui artefact,

împreună cu „substanțialitatea” și circulația negustorească a acestuia, atestă, la urma urmelor, nu doar originalitatea unei manufacturi, ci și paternitatea etno-culturală a sa, în acest caz: localizarea etnografică și geografică a minorităților naționale și a „echipamentului” lor adaptativ.

Table 4. Specializarea etnoprofesională

Secui	<i>Vedeți: am lăsat locul galbenului, aici [petale, frunze, ale „Pomului Vieții”]. Galbenul nu ține două arderi, numai una; ceramica nu este smălțuită; la locul potrivit, punem galbenul; după aia, acoperim cu smalțul, și ardem iarăși. Deci ardem de două ori: prima ardere, cu vopsea – asta.. albastrul, cu cobaltul, asta... verde, și asta aici, maroul. Iar a doua ardere, ardem smalțul; prin smalț, va străluci, smalțul dă culorile strălucitoare. La prima ardere, vedeți, [vasul] este mat, la a doua ardere primește strălucire. Fiecare vopsea este amestecată cu caolina, care știți este fondul; asta este din Harghita. „Pământul alb”, se numește popular; [caolina] este materia primă de fabricare a porțelanului, știți. La noi, caolinul este fondul, pământul alb; iar fiecare vopsea este acoperită cu caolina. Asta este verdele, de la Munții Sălajului. Galbenul este amestecat cu smalțul. (V. P.)</i>
Căldărari	<i>De copil mic am început, [...] îmi era jucăria ciocănelul și nicovala! [...] Numai prin foc lucrăm noi: batem, și decălim, batem și decălim, iară... Numai la foc și la cărbune. [...] Avem foarfecă, ciocan, nicovală... Nicovala de fierar – avem mai multe nicovale, am vreo 50 de ciocane... [...] Tăiem o rondea din tabla mare – doi metri pe unul este tabla; măsurăm (palma mea are 26 [centimetri], măsoară cu ea), tăiem bucata de material, rotundă, cu foarfeca... [...] Am un compas făcut tot de mine [...] Îl compasez rotund, îi las fundul la 10 centimetri, sau la 12...</i>

	<i>depinde de mărimea cum îl fac... Îi compasez fundul, și încep să bat de la semnul compasului, să-l adun... Să-l modelez, pe urmă. (E. C.)</i>
Rudari	<i>Asta, ce fac eu acuma, e o prelucrare cu scoaba – așa se numește, „la scobit”. Ailaltă [operația anterioară] se numea „la teslă”, am făcut cu tesla, „tesluit”... (ID) [...] Noi, rudarii din satul Băbeni, prelucrăm albia de spălat, troaca de frământat, scaumul... de stat, lingura de amestecat, și toate astea pornind de la vasul de pisat usturoi, care era numit găvan, vasul din care se mai și mânca... (I. L.)</i>
Lipoveni	<i>Dalianul la mare, care este cu plasă deasă [...] captează numai specii din astea, mărunte: hamsie, sârdeluță, stavrid... [...] Iar năvodul este din plasă mai rară, făcut ochiul, [...] pentru caras, pentru crap, șalău, plătică, biban, știucă... pește din acesta de baltă... (P. F.)</i>

Bucătăria și comensalitatea adaugă noi „ingrediente” la compoziția etnofolclorică a apartenenței de grup a secuilor, sașilor și lipovenilor. Particularitățile etnografice ale produselor culinare dezvăluie aportul gastronomiei tradiționale la „nutrirea” simțului etnic, într-un „mod” comunitar de „între-

buintare”. Este vorba, în fond, de consacrarea publică (din partea unor „oficanți” locali sau alogeni) a unor bucate a căror valoare de reprezentativitate etnică prevalează asupra calităților lor strict alimentare: o asemenea „degustare” capătă, astfel, un rost cultural.

Tabel 5. Bucătăria etnocomunitară

	<i>Pentru sărbători se face [kürtös kalacs] în primul rând, dar acuma noi facem în fiecare zi... În tradiție, la vreme, așa a fost, când a fost ceva, sărbători... Și noi, ieri, am făcut câteva bucăți pentru biserică. Am făcut 50 de bucăți, că a fost aicea bălci, sau cum zicem noi, a fost bălci, aici, la noi, și am făcut acolo câteva bucăți... [...] Oameni... așa au venit, pentru sărbătoare, a fost bălci... Și popa trebuie să pună ceva mâncare... Și noi am ajutat... (R. L.)</i>
Sași	<i>Treaba asta [prepara unui hanklich] nu se făcea în familie, ci se făcea întotdeauna în Vecinătate... Când era o nuntă, la fel: era familia [cea] care ajută, și deci erau oricum toți, și se dădea la fiecare care ajută, primea un hanklich, din asta, și oricum – când e gata, tot – se mânca așa [în cadru comunitar]... Când eram eu copil, niciodată nu s-a făcut [hanklich] numai în familie, întotdeauna erau vecinii... Și nu aveau toți cuptor, și-atuncea se înțelegeau, venea fiecare cu aluatul sub braț...! [...] Ce știu eu... în anii '70-'80, noi aveam acasă un cuptor mic, dar vecinii aveau un cuptor mare, și-atunci... dacă aveam mai puțin [hanklich] de făcut, făceam la noi, dacă nu, făceam la vecini... Și mai era obiceiul... când nu avea fiecare atâtea mese... atâtea minuni, la nuntă, trebuiau aduse la cămin, unde se ținea nunta; și pentru fiecare masă împrumutată, primea un hencleș... (M. H.)</i>
Lipoveni	<i>Avem o sărbătoare tradițională a comunei noastre, de Sfânta Paraschiva: atunci este hramul bisericii noastre – care este Acoperământul Maicii Domnului – [...] Bineînțeles că atunci nu facem numai preparate din pește, ci și semipreparate: un pește uscat, care merge foarte bine, un pește marinat, un pește afumat... (A. M.)</i>

Cele cinci „serii terminologice” de mai sus probează existența unor teme corelative ale *narativității vernaculare* despre etnicitate (conform cu datele noastre etnografice despre secui, sași, căldărari, rudari și lipoveni). Așa cum am constatat, informația de teren nu este deplin unitară pentru toate rubricile tematice menționate („instituționalizarea etnică” este argumentată doar pentru sași și căldărari, „specializarea etno-profesională” nu este aici reprezentată și de

sași, în vreme ce exponenții „bucătăriei etnocomunitare” sunt secuii, sașii și lipovenii, nu și căldărarii și rudarii). Cu toate acestea, referințele noastre documentare contribuie la „portretizarea” grupurilor etnice amintite, printr-un ansamblu de trăsături culturale cuprinzând limba, tradiția, instituționalizarea, specializarea profesională, și gastronomia.

Cu certitudine, o asemenea tematică nu epuizează complexitatea autoidentificărilor

etnice; aspecte precum modul de locuire și arhitectura, folclorul muzical și, mai ales, comportamentul religios pot constitui tot atâtea variabile ale antropologiei etnicității. În ceea ce ne privește, suntem interesați în verificarea echivalenței (presupuse) dintre „faptele etnice” încadrate într-o serialitate terminologică (ca sursă a unei prezumptive clasificări conceptual-teoretice).

În cele arătate, „autoidentificarea prin limbă” operează în toate cele cinci cazuri etnografice (cu importante „cartografieri” trans-statale ale comuniunii lingvistice, la secui, sași și lipoveni și cu un sens dialectal la căldărari și rudari). „Tradiția comunității etnice” are satul de baștină ca reper rezidențial, și biserica, drept „topos spiritual” (secuii, sașii, lipovenii); căldărarii apar ca grup sătesc marginal; în cazul rudarilor, aceeași tradiție este asociată cu nomadismul (indus ocupațional). „Instituționalizarea etnică” – la sași și căldărari – este centrată pe rolul normativ a două „foruri” tradiționale (*Nachbarschaft* și, respectiv, *Cris Romani*). „Specializarea etno-profesională” corespunde artizanatului popular (la secui, rudari, și căldărari), precum și pescuitului tradițional – lacustru și marin – al lipovenilor. „Bucătăria etno-comunitară” este semnalată în contexte ritualice creștine (secui, lipoveni) și, în plus, la nivelul riturilor de trecere (la sași).

Criterii antropologice în studiul apartenenței etno-culturale din România

Am încercat, în textul de față, să clarificăm anumite forme de problematizare ale literaturii antropologice românești despre etnicitate; în continuare, am avut în vedere câteva teme narrative recurente în autoidentificarea grupurilor etnoculturale din țara noastră. În plan teoretic și în plan etnografic, apartenența etnonațională dezvăluie un complex de proprietăți sociale, economice și culturale, reproduse (deși nu într-un mod uniform) prin manifestările istorice ale grupurilor etnice, investigate (ca atare) de cercetători. Definirea antropologică a acestor „proprietăți” (în fond, valorificarea interpretativă a acestora) comportă o discuție asupra omogenității lor conceptuale.

Reliefarea unor categorii de analiză în bibliografia specializată asupra comunităților etnoculturale din România exprimă (din unghiuri metodologice diverse) recunoașterea caracterului heteromorf al unui asemenea „obiect de studiu”, împreună cu necesitatea „tehnică” de concentrare a anchetei asupra unor trăsături semnificative ale acestuia (mai curând decât asupra etnicității ca „ansamblu”). Astfel examinată, identitatea etnică se concretizează (din rațiuni critice) în următoarele „materii de cheștiuni”:

Tabel 6. Noțiunile teoretice despre etnicitatea din România

Simbolică etno-culturală	<i>identitate civică</i> (Șerban 2009), <i>cercuri de alteritate</i> , „ <i>migrația</i> ” <i>identitară</i> (Precladite 2010), <i>artizanatul</i> , <i>cerșitul</i> , <i>furtul</i> , <i>ghicitul</i> , <i>comerțul</i> (Hașdeu 2004), <i>ocupațiile</i> , <i>așezările și modul de locuire</i> , <i>vestimentația</i> , <i>podoabe și accesorii</i> , <i>alimentația</i> (Erolova, 2010), <i>configurarea identitară a spațiului bălții</i> (Alexandrescu et al., 2009), <i>conduita vestimentară după normele protestante</i> , <i>portul de biserică al fărâncilor</i> , <i>costumul național al orășencilor</i> , <i>valențe simbolice</i> , <i>emblematică și mitice ale portului tradițional</i> (Sedler, 2005)
Tradiția orală:	<i>legendele întemeierii satului</i> , <i>legendele populației de imigranți</i> (Șerban și Dorondel 1999-2000), <i>comunitate și discurs</i> , <i>strategia legitimării</i> , <i>identitate narativă</i> , <i>alteritate interioară</i> (Chelcea și Lățea 2000), <i>vocabularul rudeniei consangvine unilaterială și colaterală</i> (Wissoşenschi, 2008), <i>melodia</i> , <i>ritmul</i> , <i>forma arhitectonică [muzicală]</i> , <i>ornamentica [muzicală]</i> și <i>maniera de interpretare</i> (Chețan, 2000–2002)
Amplasamentul geografic și resursele	<i>etnicitatea și pădurea</i> (Dorondel, 2007), <i>exploatarea naturii</i> , <i>ramuri de gospodărire</i> , <i>relație de dependență interetică</i> (Töhötöm, 2004), <i>resurse piscicole</i> , <i>braconaj</i> ,

naturale	<i>teritorialitatea pescuitului</i> (Balaban et al., 2009; Alexandrescu et al., 2009)
Specializarea economică	<i>rudenie și rețele economice, circuite economice comunitare, antreprenoriat și prestări de servicii</i> (Iosif, 2009), <i>mahalaua spoitorilor, cartierul cărămidarilor</i> (Tesar, 2006), <i>muncile de peste an ale grădinaritului</i> (Geacu și Stoian, 2004)
Organizarea socială	<i>calitatea de membru în Vecinătate, statut, conducere, avere materială în Vecinătate, ajutorul reciproc, siguranța publică, ocrotirea valorilor morale, susținerea normelor ecleziastice</i> (Pozsony, 2003), <i>interioritatea, exterioritatea și centralitatea sistemului de rubedenie</i> (Iosif, 2009), <i>genealogii țărănești, alianțe matrimoniale și de naștere</i> (Șerban, 2000)
Multiculturalismul	<i>comunicarea interetnică transdanubiană, configurația identității transfrontaliere, contextul integrării europene</i> (Bulzan, 2007), <i>exogamie și identitate, comportamentul matrimonial interconfesional</i> (Șerban, 2004), <i>metisajul cultural, identități colective</i> (Chelcea & Lățea 2000), <i>comunitatea recreată, heterogeneitatea etnică, inventarea istoriei conlocuirii</i> (Tesar, 2006)

Organizarea informației de teren în serii terminologice răspunde, în egală măsură, unor cerințe analitice și interpretative de prelucrare a fondului nostru documentar. Dincolo de o atare strategie de formalizare a datelor empirice, fiecare „index” de acest fel include idei, cunoștințe, sau „tâlcuri” ce

aparțin argumentației fiecăruia din grupurile etnice menționate. La fel ca „inventarul” tematic al categoriilor teoretice de studiu, noțiunile populare transpun o multitudine de „aspecte” – deopotrivă semnificative – pentru (auto)reprezentarea sau configurarea locală a etnicității.

Tabel 7. Noțiunile vernaculare despre etnicitatea din România

Autodefinirea etnică prin limbă	<i>înrudirea lingvistică dintre unguri și uiguri, exclusivitatea limbii germane în context ceremonial săsesc și de conviețuire interetnică, diferențiere dialectală între căldărari și alte grupuri de romi, accentul rudarilor între necunoașterea vreunei limbi minoritar-etnice și folosirea limbii majorității etnice, limba arhaică a lipovenilor, în context rusesc</i>
Tradiția comunității etnice	<i>originea satului în reunirea a șapte sate în jurul bisericii și la porunca regelui [secuiei], întemeierea satului în jurul cetății [și bisericii] și al cultului Sfântului Michael [sașii], autohtonitatea în context ocupațional și de conviețuire interetnică [căldărarii], nomadism și sedentarizare în context ocupațional [rudarii], instalarea grupului în context ecologic și ocupațional, în jurul bisericii [lipovenii]</i>
Instituționalizarea etnică	<i>teritorialitatea comunitară, structura și atribuțiile cutumiar-juridice în Nachbarschaft [sașii], teritorialitatea comunitară, ierarhia gerontocratică și atribuțiile cutumiar-juridice ale Cris Romani [căldărarii]</i>
Specializarea etnoprofesională	<i>compoziția cromatică a ceramicii tradiționale [secuiei], metalurgia tradițională a aramei [căldărarii], instrumentarul și producția în cioplirea tradițională a lemnului [rudarii], instrumentarul și producția în pescuitul tradițional marin și lacustru [lipovenii]</i>
Gastronomia etno-comunitară	<i>kürtös kalacs pentru biserică, la bălci [secuiei], hanklich în colaborare cu vecinii, pentru nuntă [sașii], preparate din pește pentru hramul bisericii [lipovenii]</i>

Am enunțat la începutul textului de față ipoteza potrivit căreia viziunea științifică asupra unor fapte sau valori sociale asociate cu etnicitatea poate fi convergentă cu „încadrarea” vernaculară a acestora. Fără a postula prin aceasta o congruență generalizată sau invariabilă între „simțul etnic” și teoretizarea sa, vom încerca, în cele ce

urmează, să identificăm potențialul conceptual al categoriilor de analiză și seriilor terminologice privind minoritățile naționale din România.

Într-adevăr, este de presupus ca identitatea narativă sau vocabularul parental (ca „obiective” teoretice) și înrudirea lingvistică sau diferențierea dialectală (niște

„teme” etnografice) să releve mai mult decât anumite particularități ale direcției și „materialului” de studiu. Prin conținut și (în egală măsură) prin expresivitate oratorică, „evidențele” verbale amintite dovedesc și reafirmă aportul constitutiv al **limbii** ca univers referențial primar al oricărui grup etnocultural. La Corund, Cislăchioara, Jurilovca, Bratei și Băbeni „oficialitatea” limbii române (în administrație sau în relațiile interetnice) coexistă cu „rostirea” secuiască (maghiară), săsească (germană), lipovenească (rusă), *kalderash*, și cu „accente” rudărești – iar un asemenea bilingvism etnografic transpune o dialectică a distinctivității prin limbă la nivelul unor comunități de intercunoaștere.

Constantele analitice ale legendelor întemeierii satului sau discursului (retrospectiv al) comunității și leitmotivele folclorice ale originii, autohtoniei, sau sedentarizării grupului etnic participă, deopotrivă, la articularea tradiției istorice a naționalităților astfel „povestite”. Interlocutorii noștri secui, sași, căldărari, rudari, sau lipoveni își deapănă, de fapt, propria **etnoistorie** într-un anumit „topos” străjuit de biserică sau „deștelenit” prin ocupație: este vorba aici nu doar de niște reminiscențe (mai mult sau mai puțin „veridice”) despre biografia împărțită a comunităților respective, cât mai cu seamă despre precizarea reperelor esențiale ale ascendenței acestora. Dincolo de factologie (și de posibilele sale stereotipuri), exemplaritatea „memorială” a minorităților naționale devine atunci o coordonată a configurației culturale specifice fiecăreia dintre acestea.

Exploatarea resurselor naturale (ca excurs bibliografic) și contextul ecologic-ocupational al narațiunilor rudarilor și lipovenilor reflectă problematica adaptabilității fizice, în condițiile variabilității culturale. Interesul comportamentului teritorial al grupurilor etnice constă în diversitatea procesului de *antropizare*, cu implicația simbiozei comunităților amintite cu un mediu înconjurător „dat” sau apropiat. Dar o

atare „simbioză” nu este doar funcție a unui fel de dispozitiv organic de integrare ambientală: experimentarea socială diferită a „vetrei” sătești (bunăoară, în termeni de sedentarizare, la Băbeni, sau enclavizare, la Bratei) conturează tiparul etnocultural al **teritorialității** și, în mod prezumptiv, contribuția etnicității la „conformația” anumitor ecotipuri.

Atenția specială pe care cercetătorii etnicității în România o acordă structurilor sociale tradiționale, precum și reconstituirea etnografică a funcționării anumitor instituții cutumiar-juridice (la sași și la căldărari) confirmă însemnătatea euristică a **socialității** pentru înțelegerea organizării etnice a lumii. Condiția de minoritate etnolingvistică și conviețuirea culturală cu majoritatea națională nu modelează, în mod uniform, nici „osatura” și nici „articularea” instituțională a grupurilor etnice; din acest punct de vedere, deosebiriile dintre sași și căldărari (de pildă) par să izvorască mult mai probabil din „rânduiala” internă a unor astfel de *etno-sisteme* sociale, decât (în mod necesar) sub efectul aculturației sau cel al administrației statului modern. Caracterul normativ al instituționalizării etnice poate fi interpretat ca expresia consuetudinară a naționalității, definită prin asocierea și solidaritatea membrilor acesteia.

Teoretizarea specializării economice a unor rețele urbane și grupuri sătești rurale diferențiate etnolingvistic, precum și factualitatea imediată a cunoștințelor meșteșugărești la secui, căldărari, rudari și lipoveni, sunt argumente pentru „compatibilitatea” etnicității cu cerințele practicilor productive. Contrar presupuzițiilor individualiste și (întrucâtva) „centrifugale” ale orientării de piață, apartenența etnoculturală apare, în acest mod, ca o condiție socială primară a subzistenței cotidiene, în unele cazuri, dar și a competitivității și surplusului, în alte împrejurări. **Economia** pare să regăsească în (auto)identificarea etnică un sens originar al „gospodării” și interdependenței microcomunitare, pe un temei

al aptitudinilor tehnice transmise (și, astfel, acumulate) din „moși-strămoși”. „Vocația” profesională a grupurilor etnice le conferă acestora autenticitate și, în același timp, o resursă proprie în schimburile interetnice.

Anumite „subiecte” ale literaturii antropologice contribuie la portretizarea morală a diverselor grupuri etnice, mai precis, la clarificarea orientărilor etice sau estetice ale acestora (vezi, în cele de mai sus, datele despre ocrotirea valorilor morale, despre maniera de interpretare muzicală, despre conduita vestimentară etc.) De asemenea, informațiile noastre etnografice privind cultul Sfântului Michael (la sașii din Cisnădioara), gustul unui *kürtös kalacs* (la secuii din Corund), sau vestimentația tradițională (a căldărarilor din Bratei) înfățișează trăsături axiologice definitorii pentru modelul cultural propriu minorităților respective. Aceste aproximări ale **ethos**-ului naționalităților sugerează, după caz, modul în care ele împărtășesc un nucleu de idealuri și interese și în care își trăiesc o atare comuniune. Etnicitatea se constituie, în consecință, și ca sistem de valori, cu „formule” probabil unice de alcătuire și împărtășire a credințelor, artefactelor, cântecelor etc.

Referințele bibliografice în legătură cu interetnicitatea transfrontalieră, relația de dependență [economică] interetnică, sau comportamentul matrimonial interconfesional, laolaltă cu documentarea de teren a conviețuirii culturale a sașilor, căldărarilor, sau rudarilor cu populația majoritară românească, pun în discuție raportul dintre identitatea etnică și procesul de aculturație. Grupurile etnolingvistice își dezvoltă aici (pe lângă „substanțialitatea” propriei naționalități) și o **viziune a lumii** – în fapt, o reprezentare pe care fiecare dintre aceste „neamuri” și-o face despre alteritatea culturală. În cadrul unei comunități de intercunoaștere, sau în plan regional, o asemenea osmoză nu are drept rezultat disoluția etnicității, ci (prin re poziționări și reinterpretări variate ale „multiculturalității”) reificarea

datelor primare ale apartenenței (majoritar sau minoritar) naționale.

Concluzii

În discuția pe care am propus-o aici, termenii asociați cu bibliografia românească a etnicității, precum și cu modul în care grupurile etnonaționale contemporane își gândesc și „operaționalizează” identitatea, sunt acreditați – prin compararea și reunirea conținutului lor conceptual – cu o funcționalitate teoretică mai largă decât simpla întrebuițare analitică sau etnografică.

Sintetizarea comparativă a termenilor în care este exprimată și interpretată apartenența etnoculturală, prin „vocile” naționalităților implicate, precum și stabilirea unor rezonanțe de sensuri culturale între noțiuni cu extracție etnică diferită, relevă posibilitatea compatibilităților procesual-istorice ale acestora și deschide calea „traductibilității” lor antropologice.

Din acest punct de vedere, *limba, etnoistoria, teritorialitatea, socialitatea, economia, ethos-ul și viziunea despre lume* au rostul unor **criterii antropologice** ale variabilității etnoculturale, deschizând, astfel, perspective disciplinare proprii antropologiei, în examinarea și interpretarea informației de referință. Ceea ce am enunțat (în mod ipotetic) drept posibilitate de „omologare” a unor date cu relevanță etnică, dar și cu o paternitate distinctă la nivelul unor naționalități diverse, desemnează, în fond, un *continuum antropologic* al noțiunilor specifice deopotrivă literaturii de profil și „index”-ului vernacular.

Notă:

1. Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758 / „This paper is supported by the Sectorial Operational

Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758”; Titlurile și drepturile de proprietate intelectuală și industrială asupra rezultatelor obținute în cadrul stagiului de

cercetare postdoctorală aparțin Academiei Române. Autorul adresează aici mulțumirile sale calde interlocutorilor săi din teren, fără a căror bunăvoință, încredere și înțelegere documentarea acestui articol nu ar fi fost posibilă.

Bibliografie

- Alexandrescu, D., Daia, I. și Leonida, G. (2009) Reprezentări și practici ale spațiului, în B. Iancu (ed.), *Dobrogea. Identități și crize*, Colecția *Societatea Reală*, 5, București: Paideea, 25–37.
- Balaban, I., Birta, A. și Stoica, G. (2009) Pescari și pescuit în Sfântu Gheorghe: practici și instituții, în B. Iancu (ed.), *Dobrogea. Identități și crize*, Colecția *Societatea Reală*, 5, București: Paideea, 11–24.
- Bulzan, C. (2007) Problema identității în spațiul frontierei. Reflecții asupra interdependențelor culturale româno-sârbe în Clisura Dunării, *Sociologie Românească*, V, 2, 130–148.
- Chelcea, L. și Lățea, P. (2000) *România profundă în comunism. Dileme identitare, istorie locală și economie secundară la Sântana*, București: Nemira.
- Chetan, N. M. (2000–2002) Limbajul muzical – vector al identității. Italienii din Dobrogea, *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, tom. 11–13, 361–366.
- Constantin, M. (2010) Artizanatul minorităților etnice în Banat, Dobrogea și Transilvania, *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei (X)*, în Honorem Prof. Univ. Dr. Ion H. Ciobotaru, Complexul Național „Moldova”, Muzeul Etnografic al Moldovei, Iași, 281–316.
- Constantin, M. (2011) *Narratives of Ethnogenesis and Ethnomorphosis among the Minority Ethnic Groups in Romania*, Raport de cercetare, Departamentul de antropologie culturală al Institutului de Antropologie „Francisc Rainer”, București.
- Dorondel, Șt. (2007) Ethnicity, state and access to natural resources in the southeastern Europe.
- The Rudari case, în S. Șerban, *Transborder identities. The Romanian-speaking population in Bulgaria*, București: Paideea, 215–239.
- Erolova, Y. (2010) Cultura materială și identitatea țiganilor din Dobrogea, în S. Șerban (ed.), *Teme în antropologia socială din Europa de sud-est*, Editura Paideea, București, 333–358.
- Flenchea, P. (2009) Municipiul Roman: interfețe etnice și confesionale – rușii lipoveni și romii, mentalități în schimbare, în Adrian Majuru (ed.), *Conferința națională de antropologie urbană*, ediția I, Roman, 23–25 septembrie 2009, Editura Papirus Media, București, 319–330.
- Geacu, S., Dușan, S. (2004) Grădinăritul într-un sat din sudul Moldovei – Drăgușeni (jud. Galați), *Sociologie Românească*, II, 4, 268–277.
- Hașdeu, I. (2004) Kaj Marfa. Comerțul cu aluminiu și degradarea condiției femeii la romii căldărari, în L. Chelcea, O. Mateescu (ed.), *Economia informală în România: piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, Colecția de antropologie, 4, București: Paideea, 289–314.
- Iancu, B. (2009) Sfântu Gheorghe între țărâmul și rezervația haholilor, în B. Iancu (ed.), *Dobrogea. Identități și crize*, Colecția *Societatea Reală*, 5, București: Paideea, 67–78.
- Iosif, C. (2009) *L'entreprise de la parenté. Réseaux d'échanges entre les Roumains de Constanța*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca.
- Pașca, R. (1999) Specificité du terrain tzigane. Notes d'enquêtes auprès des Chaudronniers de Sărulești, *Annuaire de la Société d'Anthropologie Culturelle de Roumanie*, 90–100.
- Pittard, E. (1917) *La Roumanie. Valachie-Moldavie, Dobroudja*, Paris: Editions Bossard.
- Poszony, F. (2003) Vecinătățile din Transilvania, în V. Mihăilescu (ed.), *Vecini și Vecinătăți în Transilvania*, Colecția de antropologie (1), Editura Paideea, București, 13–51.
- Plecadite, C. (2010) Repere identitare ale aromânilor din Constanța, în S. Șerban (ed.), *Teme în antropologia socială din Europa de sud-est*, Editura Paideea, București, 256–282.

- Pozsony, F. (2003) Vecinătățile din Transilvania, în V. Mihăilescu (ed.), *Vecini și Vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideea, București, 13–51.
- Preda, M. și Rughiniș, C. (1998) Zăbrăuți: diferențe și divergențe într-o comunitate urbană. Studiu de caz asupra unei comunități de romi din București, *Revista de Cercetări Sociale*, V, 3–4, 98–124.
- Schiltz, A. (2003) Vecinătățile de femei din Sighișoara. Discurs și practici, în V. Mihăilescu (ed.), *Vecini și Vecinătăți în Transilvania*, Ediția a II-a, Editura Paideea, București, 53–68.
- Sedler, I. (2005) Istoria landlerilor din Transilvania. Identitate de grup în oglinda comportamentului vestimentar. Secolul al XVIII- secolul XX-lea: partea a II-a, *Studii și Comunicări de Etnologie*, XIX, 181–200.
- Șerban, S. (2000) Zăbala, a village from Transylvania. Its kinship structures, *Etudes et Documents Balkaniques et Méditerranéens*, 22, 35–49.
- Șerban, S. (2004) Catolici și ortodocși în Moldova: aspecte ideologice și sociale în sate mixte confesional, *Sociologie Românească*, II, 1, 117–140.
- Șerban, S. (2009) Catolicii din Moldova. Identitate civică și istorie orală, *Sfera Politicii*, XVII, 138, 52–58.
- Șerban, S. și Dorondel, Șt. (1999–2000) The oral history of an interethnic and interconfessional village. The migrations legends, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, tomes XXXVII (1–2)–XXXVIII (1–2), 191–205.
- Tesar, C. (2006) Non-locuri și imagini ale comunității «re-create». Romii din Călărași, în S. Larionescu (ed.), *Relații de vecinătate în localități urbane din sudul țării*, București: Paideea, 181–203.
- Töhötöm, Sz. Á. (2004) Patroni vechi, patroni noi: maghiari și țigani din perspectiva economiei informale, în L. Chelcea și O. Mateescu (ed.), *Economia informală în România: piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, Colecția de antropologie, 4, București: Paideea, 315–341.
- Wisoszenschi, I. (2008) Vocabularul înrudirii la aromâni, *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”*, 19, 251–258.

Anexă. Lista interlocutorilor citați

- A. C.:** Anton Căldărar (Brateiu, căldărar)
A. M.: Amfița Morunaș (Jurilovca, lipoveancă)
E. C.: Emilian Căldărar (Brateiu, căldărar)
I. D.: Ion Drăgan (Băbeni, rudar)
I. L.: Iordan Lepădatu (Băbeni, rudar)
I.S.: Ilarion Simion (Jurilovca, lipovean)
JL: Josza Lorincz (Corund-Korond, secui)
M. H.: Michael Henning (Cisnădioara-Michelsberg, sas)
N. C.: Nicolae Căldărar (Brateiu, căldărar)
P. F.: Pavel Fomici (Jurilovca, lipovean)
P. Z.: Paula Zait (Jurilovca, lipoveancă)
P. G.: Paraschiva Gabor (Brateiu, căldărar)
R. L.: Robert Lorincz (Corund-Korond, secui)
V. P.: Veronica Pall (Corund-Korond, secui)
T. B.: Tom Binder (Cisnădie-Heltau, sas)

Primit la redacție: martie, 2011